

OSMAN HAMDİ BEY: 19.YÜZYILIN TÜRK MÜZECİSİ-DEVLET ADAMI-RESSAMI- SANAT EĞİTİMCİSİ-ARKEOLOĞU¹

DERLEME MAKALESİ

Eylem TATAROĞLU²

1 Bu çalışma, 22/06/2011 - 25/06/2011 tarihinde gerçekleştirilen "3.rd International Conference on Educational Sciences" KKTC toplantısında yazar tarafından sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

2 Doç. Dr., Başkent Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, etataroglu@baskent.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7388-2775.

Geliş Tarihi: 16.07.2018 Kabul Tarihi: 17.12.2018

Öz: Bu çalışmanın amacı Osman Hamdi Bey'i çok yönlü kişiliği ile ele almak ve hem Osmanlı İmparatorluğu'na hem de Türkiye'ye kültürel anlamda kalıcı ve sağlam bir altyapı ile eserler bırakabilmesi vesilesiyle; bir döneme değil tüm Türk tarihine, sanatına ve sanat eğitimine damga vuran yönleriyle tanıtmaktır. Osman Hamdi, arkeolog ve Osmanlı Devleti'ne yaptığı hizmetler ile çok yönlü bir devlet adamını ve aydını da tanımlamaktadır. Araştırma betimsel tarama modeline göre ilgili literatürün taranması biçiminde gerçekleştirilmiştir. Sonucunda, çok disiplinli sanat eğitiminde önemli bir yeri olan sanat tarihi alanın müzecilik dalındaki gelişmeleri ve müze bilincinin Türkiye'de yerleşmesi hususunda yapılan çalışmaların günümüz sanat eğitimine ve değişen eğitim felsefelerine göre yapılandırılan sanat eğitimi müfredat modellerine olan katkısı değerlendirilecektir. Bunun yanında disiplinler arası sanat eğitiminin yükseköğretimde var olması ve kadın sanatçıların yetiştirilmesine olanak sağlayan İnas Sanay-i Nefise Mektebinin kurulması bağlamında Türkiye'de sanat eğitimcisi ve sanatçı yetiştiren kurumların yapılanması ve Cumhuriyet öncesi "uyanış" hususlarına vurgu yapılmış olacaktır. Sanat eğitimi tarihine çok yönlü kişiliğiyle damga vuran bir sanatçının, bir gönül adamının çabalarına ışık tutarak yeni nesillerin yetiştirilmesindeki kriterlerin revize edilmesine katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Araştırmanın sonuçları Osman Hamdi Bey'in, Türk tarih ve sanat eğitimine yaptığı kurumsal çalışmalar ve hukuki düzenlemelerle ışık tuttuğu görülmüştür. Bugünkü koşullarda dahi, onunla birlikte gündeme gelen tarihi eserlerin korunması, saklanması ve konservasyonu çalışmalarının hâlâ geçerliliğini koruduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Osman Hamdi Bey, Türk sanat eğitimi, müzecilik, devlet adamı Osman Hamdi Bey, arkeoloji.

OSMAN HAMDİ BEY: 19th CENTURY TURKISH CURATOR – STATESMAN – PAINTER – ART EDUCATOR – ARCHAEOLOGIST

Abstract:

This study aims to evaluate Osman Hamdi Bey's multifaceted character and to present him through aspects that have left their mark on not only a single period but also on the whole of Turkish history, art, and art education, due to his culturally long-lasting and solid legacy to the Ottoman Empire and Turkey through his masterpieces. Osman Hamdi Bey was an archaeologist, and through his services to the Ottoman Empire, also a multi-faceted statesman and intellectual. The study has been carried out according to the descriptive scanning model of surveying the literature. To this end, the work towards incorporating developments in the field of museum studies, which is a branch of art history that has significance within multidisciplinary art education, and museum consciousness in Turkey will be addressed through its contribution to curriculum models of art education which are structured in line with the current art education and changing philosophies on education. Furthermore, the establishment of institutions that train art educators and artists in Turkey and the "awakening" in the pre-Republic period will be emphasized within the context of the founding of İnas Sanay-i Nefise Mektebi, which has enabled the existence of interdisciplinary art studies within higher education and the training of female artists. Providing an insight into an artist whose signature on the history of art education was through his multifaceted character, and into his efforts, it is hoped that contribution will be provided for the revision of criteria in the training of the new generations.

The results of the study demonstrate that Osman Hamdi Bey sheds light on institutional studies and legal regulations he has made for Turkish history and art education. Through him, the preservation and conservation work on historic artifacts remains valid in our present day and age.

Keywords: Osman Hamdi Bey, Turkish Art Education, Museum Studies, Osman Hamdi Bey the Diplomat, the Archaeologist

Giriş

19. yüzyılın kültür ve sanat alanındaki hizmetleri ile dikkati çeken ismi: Osman Hamdi Bey (30.12.1842-24.02.1910). Cezar'a göre (1995), "Türkiye Batılılaşma çabaları arasında bocalamalı yıllar geçirmekleyen kültür ve sanat hizmetleriyle dikkati çeken

biri yetiştirdi. Dönemin kültür alemdarlarından sayılması gereken bu kişinin adı Osman Hamdi idi. Onun ömrü öğrenmek, çalışmak, memlekete yarayacak işler yapmak, kendisinden sonrakilere bir şeyler bırakmak çabalarıyla geçti. Bu gayretlerinin bütününden de gerçekten bir şeyler kaldı. Geriye bıraktıkları arasında, kurum olarak Arkeoloji Müzeleri ve Güzel Sanatlar Akademisi vardı. Sanatçı kişiliğinin verimi olarak da fırçasının ürünleri...” (s. 196) Osman Hamdi Bey, Batı kültürü olarak yetişmiş bireylere ihtiyaç duyulan bir dönemde yaşadı. Onu yeterince tarif edebilmek için öncelikle, sanatçının içinde yaşadığı dönemin özelliklerinin, şartlarının, ihtiyaçlarının betimlenmesi ve bilinmesi gerekir. Sanatçı, yaşadığı dönemde sanatsal ve kültür birikimine sahip çıkma bilincini yerleştirmek bir yana dursun; müzecilik, arkeolojik kazılar, okullarda resim öğretimi ve güzel sanatlar eğitimi verecek okul kurulması anlamında da çok büyük emek sarf etmiştir. Bu emekte öncelikle zekâsı, yetenekleri ve çalışkanlığı işe koşulmuş olsa da sanatçının ailesinin sanatçı üzerindeki olumlu ve güdüleyici etkisi de gözden kaçırılmamalıdır. Kendisi gibi Batı’da eğitim görmüş olan babası, Osmanlı İmparatorluğu’nda “nazırlık” ve “sadrazamlık” gibi üst düzey görevler üstlenmiş aydın bir kimliktir.

Osman Hamdi Bey, 11 Eylül 1881’de Müze Müdürlüğüne atandığında Türkiye’de otuz yılı aşkın süredir bir müze mevcuttu. Osman Hamdi’nin üst üste yığılmış, bütünlük ve devamlılık arz etmeyen cılız bir yapıdan dünyanın sayılı müzeleri arasına girebilecek nitelikte bir müze yaratması da bu yıllara tarihlenebilir. Onun, Müze-i Hümayun Müdürlüğüne getirilmesiyle eş zamanlı olarak; birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Osmanlı topraklarında da “millî kazılar” dönemi başlamış oluyordu.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batılı anlamda resmin Osmanlı topraklarına girdiği bilinmektedir. Osman Hamdi Bey’in genç yaşta gittiği Paris’te aldığı sanat eğitimiyle Osmanlı İmparatorluğu ve bugünkü Türkiye’nin hem sanatına hem de sanat eğitimine eşsiz katkılar yaptığını da eklemek gerekir. Sanatçının oryantalist tarzda verdiği eserleri, Avrupalı oryantalistlerden konu seçimi ve konuları işleyiş yönünden farklılıklar göstermektedir. Sanatçı eserlerinde cami ve türbelerinin güzellik ve ihtişamını gözler önüne sererek Doğu’nun manevi ve maddi zenginliğini de bir şekilde yansıtmaya çalışmış; Türklüğe ait değerleri işlemiş ve teşhir etmiştir.

Osman Hamdi Bey, 1 Ocak 1882’de Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğüne atandı. Osman Hamdi Bey’in “kurucusu ve ilk müdürü” olduğu Sanayi-i Nefise Mektebi’nin açılışından birkaç yıl önce İstanbul’da, güzel sanatların resim ve mimarlık dallarında öğretim yapacak bir okulun girişimi vardır. III. Selim döneminden beri Avrupa’dan mimar ve mühendis getirilmekteydi. Mimar, ressamdan çok daha fazla ihtiyaç duyulan bir meslek mensubu idi. Bu ihtiyaç mütemediyen Avrupa’dan adam getirmek veya Avrupa’da mimarlık eğitimi yapacaklarla karşılanmazdı. Böyle bir ortamın oluşması ve bazı yüksek mevkiden insanların resim sanatına gösterdiği yakın ilgi ile birleşince mimar ve ressam yetiştirecek bir okulun açılması düşüncesinin şekillenmesine yol

açmış görünüyor. (Cezar, 1995, s.450) İlk defa bir akademin kurulmasına 1877 yılında maarif nâzırı bulunan Münif Paşa'nın büyük gayretleri olmalıdır. (Cezar, 1995, s.453) Bunun dışında ikinci bir girişim ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden 1880 tarihli bir belge olup; belgede padişahın himayesinde bir okulun kurulmasının tasarlandığı, bu okulun yönetmeliğinin devlet baş mimarı Serkis Bey tarafından hazırlanmış bulunduğu görülmektedir. (Cezar, 1995, s.454-455) Osman Hamdi Bey bu iki girişimin üstüne bir yandan kazı ve müze işleri ile uğraşırken; diğer yandan da 1883'te, bugünkü Mimar Sinan Üniversitesinin temeli sayılan "Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi"ni kurdu ve burada eğitim verecek hocaları seçti.

Osman Hamdi Bey'in çok yönlü kişiliğine istinaden söylenebilecekler şu şekilde özetlenebilir: Her biri birer belge niteliğindeki yapıtları, kitapları, kurduğu müzeler, devlet erkânında üstlendiği görevler ve kurmuş olduğu okulun yani kısaca birbiriyle ilişkisizmiş gibi görünen tüm görevlerinin ve emek verdiği işlerin ortak paydası tarih bilinci ve sanatçı duyarlılığında eşitlenir. Hafızası sağlam, ileri görüşlü, çalışkan ve duyuları estetik olarak eğitilmiş bir okuryazar-aydın insan, çağdaş bir devlet adamı durmaktadır karşımızda. Duyuları billurlaşmış, bilinçli ve cesur bu devlet adamının hayatı ve bıraktığı eserler üzerine yazılmış pek çok yerli ve yabancı metin bulunmaktadır. Bu çalışma da onun kimliği üzerine derlenmiş metinlerden yalnızca bir tanesidir. Bilindiği üzere, hiçbir eğitim programı onu uygulayan eğitimciler ve yöneticiler ile çevre ve öğrenci grubunun ilgi ve ihtiyaçlarından bağımsız olamaz. Programların başarısı da yalnız ve yalnız müfredatlara bağlanamaz. Bu gerçekten hareketle, geçmişin ilerici ve yenilikçi görüşlerinin günümüz Türkiye'si ve Türk sanat eğitiminde tartışmasız önemli katkıları vardır. Eğitim sistemi sorgulandıkça, özellikle de dar anlamıyla görsel, kapsamlı anlamıyla güzel sanatlar konusundaki eğitim paradigmaları değiştikçe, "Geride ne vardı?" sorusu her yeni durumda yinelendikçe, Osman Hamdi tüm yönleriyle irdelenecek ve her eğitimci, sanatçı ya da bilim insanı kendine onun hayatından pay çıkartmaya ve takdir duygusuyla dolmaya devam edecektir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Osman Hamdi Bey'i çok yönlü kişiliği ile ele almak ve hem Osmanlı İmparatorluğu'na hem de Türkiye Cumhuriyeti'ne kültürel anlamda kalıcı ve sağlam bir altyapı ile eserler bırakabilmesi vesilesiyle; bir döneme değil tüm Türk tarihine, sanatına ve sanat eğitimine damga vuran yönleriyle sanatçıyı tanıtmaktır.

Kuramsal Çerçeve

Osman Hamdi Bey ve Ailesi: Osman Hamdi Bey, Edgü'nün kaleminden (2009) kendini şu şekilde tanıtır: "1842 yılının hemen hemen son günü, İstanbul'da dünyaya gelen ben, ölümden sonra doğan bir talihe (Dilerseniz rastlantı deyin.) borçluyum yaşamımı." Uzun uzun anlattıktan sonra ressamlık serüvenine ilk adımlarını, ekler: "Bu geçen sürede ressam oldum (Sanatçı bu sözleri 41 yaşında iken söylüyor.). Memur

oldum. Arkeolog olup kazılar yaptım. Müzeci oldum. Büyük İskender Lahdi'ni çıkardım. Ülkemin ilk Güzel Sanatlar Okulunu kurmak ve yönetmek de Tanrı'ya şükürler, ben Osman Hamdi kullarına nasip oldu. Bu süre içinde ünüm Avrupa'nın tüm ülkelerine ulaştı. Nişanlar, madalyalar aldım. Akademilere, enstitülere üye seçildim. Birçok üniversite fahri doktorluk unvanı verdi bana. Bir yaşama birçok yaşam sığdırdım. Hiçbir zaman yürümedim, her zaman koştum. Batıların "Hasta Adam" dediklerine Osmanlı mülküne yeni bir can, yeni bir kan vermek isteyenlerden biriydim yalnızca." (s.226)

Karatepe (2000) "Osman Hamdi ve Batı" başlıklı makalesinde Osman Hamdi Bey'in hayatı ile ilgili şu tarihlerin altını çizer: 1881 yılında Müze-i Hümayun'a müdür olan, 1883'te Sanayi-i Nefise Mektebinin kurulmasını sağlayan Osman Hamdi Bey, hazırlanmış olduğu Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin 1884'te yürürlüğe girmesiyle birlikte eski eserlerin yurtdışına kaçırılmasını engellemek için anısal bir mücadele vermiştir. 1887 yılında Sayda'da Sidon Nekropolü'ndeki kazılarda İskender Lahdi ile başka lahitlerin çıkarılmasını gerçekleştirmesi, 1891'de mimar Vallaury'ye İstanbul Arkeoloji Müzesinin orta bölümünü inşa ettirmesiyle de sanatçı kişiliğinin yanı sıra müzeci ve arkeolog sıfatlarıyla da tarihe mal olmuştur." (s.180)

Osman Hamdi'nin babası İbrahim Edhem, aslen Sakız'lı bir Rum çocuğudur. II. Mahmut zamanında Sakız'da bir isyan olmuş ve bu isyanın bastırılması sırasında ele geçirilen esirler arasında İstanbul'a getirilmiştir. İstanbul'a köle olarak getirilen bu çocuğu Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa satın almıştır (Cezar, 1995, s.198). Hüsrev Paşa bu çocuğu diğer kimsesiz, fakat üstün zekâlı çocuklar gibi evlat edinir. Adını İbrahim Edhem'e çevirir. Hüsrev Paşa himayesine aldığı çocukları, ileride devlete hizmet edebilecek kişiler olarak yetiştirmeyi amaç edinmiş iyi bir devlet adamıdır. Bu amaçla İbrahim Edhem Bey'le birlikte toplam dört çocuğu Paris'te okutmak üzere seçer. Henüz 11 yaşındaki Edhem, olağanüstü çaba ve başarıları neticesinde maden mühendisliği okuyarak yurda döner. Ancak bir mühendisten çok daha fazla niteliğe sahip olduğu için devletin üst kademelerinde değişik görevler alır; elçilikler yapar. İbrahim Edhem Paşa'nın dört çocuğu olur. Bu çocuklarından en büyüğüdür Osman Hamdi Bey. Diğer çocukları gibi Osman Hamdi de bir kültür adamı olarak yetiştirilmiştir. (Toros, 2001, s.67)

Osman Hamdi Bey on yıl süreyle Paris'te eğitim gören bir babanın oğlu olarak hukuk eğitimi alması için Paris'e gönderilir. Kendisi de 12 yıl kadar Paris'te kalan Osman Hamdi Bey, hukuk eğitimine başlar, fakat Paris'teki oryantalist akımın öncü ressamlarından olan Gérôme ve Baulanger'ın yanında eğitimini sürdürür. (Toros, 2001, s.68).

Osman Hamdi Bey 1869'da İstanbul'a döner. Döner dönmez da Ahmet Mithat Efendi ile Bağdat'a giderek Vilayet Umur-u Ecnebiye Müdürlüğü görevini üstlenir. 1871'de İstanbul'a dönerek sarayda Teşrifat-ı Hariciye Müdür Muavini olur. Osman

Hamdi, Viyana Sergisi'ne Osmanlı Devleti'nin komiseri olarak katılır. Bu görevini takip eden yıllarda 1875'te Hariciye Umur-u Ecnebiye Kâtipliğine getirilir. 1876'da ise Yabancı Basın-Yayın Müdürlüğüne getirilir. Hamdi Bey 1877'de Beyoğlu Altıncı Daire Belediye Müdürü tayin edilir. Rus Savaşı'nın sonuna kadar da bu görevde kalır. Savaş sonrası devlet memurluğu görevinden çekilir ve daha ziyade resim yapmakla meşgul olur. 4 Eylül 1881'de Müze Müdürlüğüne getirilir. Türk kültür tarihinde önemli bir yeri olan Osman Hamdi, işte asıl bu tayinden sonradır ki doğmaya başlar. (Cezar, 1995, s.205-216)

Osman Hamdi Bey ve Müze: Selçuklu ve Osmanlı sultanlarının tarihi eserlere, sanat eserlerine çok ehemmiyet verdikleri, onların korunması için emirler verdikleri malumdur. Bazı kaynaklar Türk müzeciliğinin temelini Selçuklulara dayandırmaktadır. Bunun sebebi ise; bir tür korumacılık anlayışının sergilemesi açısından, daha önceki medeniyetlere ait işlenmiş parçaların bu eserlerin yok olmasının önleyecek bir tutumla Türk mimari eserlerde kullanılmasının Türklerde ilk müzecilik hareketleri olarak değerlendirilmesidir. Semavi Eyice bu durumu, Konya'daki sur duvarları ve kapılarında, Konya-İlgin arasındaki Selçuklu Kervansarayı'nın (Kadın Hanı) cephelerinde, Antik Roma veya Bizans çağına ait kitabe ve işlenmiş mimari parçaların kullanılmasıyla örneklerken; Osmanlı döneminde de çeşitli eserlerin, nadir ve değerli eşyaların, kıymetli sanat eserleri, hediye ve ganimetlerin benzeri bir yaklaşımla saklandıklarını ifade etmektedir. Bu örneklerde amaç koleksiyonculuk olmasa da, sonucunda çeşitli ve zengin bir koleksiyon meydana gelmiştir. Bu yüzden bazı kaynaklar müzeciliğimizi 1100'lü yıllara dek indirir.

(<http://arkeopolis.com/muzeciliginin-kisa-tarihi-ve-turk-muzeciliginin-gelismisi>, 16/10/2018)

Türkiye'de bir müzenin kurulmasına neden olan kişi Fethi Ahmet Paşa'dır. 1845'te Tophane-i Âmire Müşirliği'ne tayin olan Ahmet Paşa, Aya İrini Kilisesi'nde antika eşya toplamaya başlamıştır. (Cezar, 1995, s.228). İlk kurulduğunda iki kısımdan oluşan bu müzede, eski eserler (Mecmua-ı Asar-ı Atika) ve eski silahlar (Mecmua-ı Ešliha-ı Atika) sergileniyordu. Bu mütevazi koleksiyonun kataloğunu Albert Dumont yapmıştır. Daha sonra Maarif Nazırı Saffet Paşa müzenin teşkilatlandırılması girişimlerinde bulunmuş, valiliklere gönderdiği temimle, bölgelerindeki değerli eserlerin İstanbul'a gönderilmesini emretmiştir. Müzenin adı "Müze-i Hümayun" olarak değiştirilmiş ve müdürlüğüne de Galatasaray Lisesi öğretmeni İngiliz asıllı Mr. Edward Goold getirilmiştir. Bu yıllarda müzenin resmi kataloğu yayınlanmıştır. 1871 yılında da her nedense müze lağvedilmiş ve bakımı da Avusturyalı Tenzio'ya verilmiştir. 1872 yılında müze müdürlüğü yeniden kuruluyor ve müdürlüğüne de Alman Dr. Phillip Anton Dethier getirilmiştir. Dethier, müzeye eserler kazandırmak için teşebbüslerde bulunmuş, eser sayısını arttırmış ve eski eserlerin yurt dışına çıkışını yasaklayamasa da bir "Asar-ı Atika Nizamnamesi" çıkartmıştır (1874). Eser sayısının artması üzerine Müze-i Hümayun Çinili Köşk'e taşınarak 1880 yılında

yeniden ziyarete açıldı. 1873 yılında Viyana’da açılan sergiye katılmış, Dethier müşavir olarak, “Osmanlı Mimari Tarihi” “Osmanlı Kıyafet Albümü” ve “İstanbul’un Eski Eserleri” gibi kitapçıkları yayınlanmıştır. Bu sergide Osman Hamdi Bey komiser olarak görevlendirilmiştir. Heinrich Schliemann’ın kaçırdığı Troia hazinesi yüzünden Atina’da eserleri savunan, birçok araştırma yayınlayan Dethier 1881 yılında ölünce müze müdürlüğüne gerçek anlamda müzeci, ressam ve Türk müzeciliğinin kurucusu Osman Hamdi Bey (1842-1910) getirilmiştir. (<http://arkeopolis.com/muzeciliginin-kisa-tarihi-ve-turk-muzeciliginin-gelisimi>, 16/10/2018)

Cezar’a göre (1995), bir şeyler yapmak isteyen biri için o kadar çok iş vardı ki, bunları önem derecelerine göre sıralamak bile mümkün değildi. Hamdi Bey müdür olduktan sonra Çinili Köşk tamir edilmiş; Müze eşyaları hızla artmaya başlamıştı. 1887 baharında Sayda kazılarında çıkarılan “İskender Lâhdi” diye anılan ve bir sanat pırlantası olan lâhit ile yine her biri birer sanat değeri taşıyan yirmi kadar lâhidin bulunuşu, müze için yeni bina yapılması zorunluluğunu doğurmuştu. Bu binayı, yani Arkeoloji Müzesinin mimarlığını Sanayi-i Nefise Mektebi fenn-i mimarî hocası Vallaury üstlenmiştir. (s. 228-260)

Osman Hamdi Bey, Müze Müdürlüğüne atanmasının ardından, kuru bir idareci hâlinde kalmayarak idare adamlığının yanı sıra gerçek bir müzeci ve ciddi bir arkeolog olma yoluna gitmiştir. Müze Müdürü sıfatıyla Türk müzesine yaptığı büyük hizmetleri dolayısıyla ve 1884 tarihli Âsâr-ı Atıka Nizamnamesi’nin çıkarılışındaki rolü bakımından, Türkiye’de eski eserlerin kadrini bilici ve koruyucu melekliği arkeoloji ve müzecilik literatürümüze geçmiş bulunan Osman Hamdi Bey’in Müze Müdürlüğüne tayininden on altı buçuk yıl önce böyle bir yazının yayımlanmış olmasını, sadece müzecilik tarihimiz yönünden değil, kültür eserlerine değer tanıma, hatta ulusal bilincin uyanmasına delil sayılacak örneklerden olması bakımından da önemli saymak gerekir. Eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasını önlemek isteyen böyle bir yazının bir yayın organında yer alması, o yıllarda bunun gibi düşünen başka insanların da var olabileceğini de hatıra getirir (Cezar, 1995, s.282-286).

Osmanlı İmparatorluğu’nun eski eserler ile doğrudan ilgili ilk yasal düzenlemesi 1 Şubat 1284/ 13 Kasım 1869 tarihli Âsâr-ı Atıka Nizamnamesi’dir. Yedi maddeden oluşmaktadır. İzinsiz kazı yapılmasına ve arkeolojik buluntuların yurt dışına çıkarılmasına engel olmayı amaçladığı anlaşılan bu ilk düzenlemede Âsâr-ı Atıka teriminin metnin içinde kullanılmadığı, âsâr-ı atıka’nın ne olduğuna ilişkin herhangi bir tanımlamanın yer almadığı görülmektedir (Çal, 2009, s.317; Madran, 2002, s.188). Beş yıl sonra yayınlanan 20 Safer 1291 / 7 Nisan 1874 tarihli İkinci Âsâr-ı Atıka Nizamnamesi’nde, ilk defa, âsâr-ı atıka teriminin tanımı yapılmaya çalışılmıştır. Bu nizamnamenin ilk maddesine göre eski zamanlardan kalan her türlü eşya âsâr-ı atıka olarak kabul edilmektedir (Akozan, 1977, s.26). İkinci maddede ise, ilki eski paralar, ikincisi ise taşınır ve taşınmaz diğer eşyalar olmak üzere, Âsâr-ı Atıka’nın iki çeşit olduğundan bahsedilmektedir. Tıpkı ilki gibi ikinci Âsâr-ı Atıka Nizamnamesi de

arkeolojik buluntuların korunmasına yöneliktir ve âsâr-ı atika teriminin tanımını bu bağlamda yapmaya çalışmaktadır (Madran, 2002, s.24). 23 Rebiyülahir 1301 / 22 Şubat 1884 tarihli üçüncü Âsâr-ı Atıka Nizamnamesi, Müze-i Hümayûn'un ilk Türk müdürü, arkeolog ve ressam, Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla hazırlanmıştır (Eldem, 2010, s.58). Âsâr-ı Âtika teriminin tanımlanması bakımından öncekilerden farklı olarak uzun sayılabilecek bir döküme yer vermiştir. Nizamnamenin birinci maddesine göre, Âsâr-ı Âtika terimi memleketi oluşturan toprakların eski sakinlerinden kalan tüm eserler olarak tanımlanmakta ve hemen ardından da açıklama mahiyetinde, "yani" sözcüğü ile başlayarak bunların dökümü verilmektedir. Buna göre; altın, gümüş ve bunun gibi eski paralar, tarihle ilgili bilgileri içeren yazıların kazındığı levhalar, oyma resim ve nakışlar, taş ve toprak ve diğer madenlerden sanat ve süsleme ile ilgili eşya, kaplar, silahlar, aletler, semboller, yüzük taşları, mabed ve saraylar, sirk denilen eski oyun yerleri, tiyatrolar, istihkâmlar, köprüler ve su kemerleri, ceset ve eşya gömülü olduğu bilinen tepeler ve türbeler, dikili taşlar ve hatırası olan eserler ve süslemelerden olan yapılar, heykeller, sütunlar ve her cins oymalı taşlar âsârı atika'dır (Akozan, 1977, s.26). Öte yandan, Türk-İslam çağı eserlerinin verilen genel tanımın ve dökümün içinde yer almadığı görülmektedir (Madran, 2002, s.42). Dönemin son Âsâr-ı Atıka Nizamnamesi 29 Safer 1324 / 10 Nisan 1906 tarihli'dir. Bu nizamname, Osmanlı döneminde ortaya çıkmış olmasına rağmen, Cumhuriyet döneminde de Eski Eserler Nizamnamesi adıyla kullanılacaktır. 1921 yılında yeni bir Âsâr-ı Atıka Nizamnamesi tasarısı hazırlanmasına rağmen bu tasarı yürürlüğe girmemiş, 1906 tarihli Âsâr-ı Atıka Nizamnamesi, dili değişip içeriği korunarak, 1973 yılına kadar koruma konusundaki yegâne mevzuat olmuştur. (Aktaran: Önge, 2018, s.8 – 14)

Osman Hamdi Bey ve Resimleri: Genç yaşta Paris'e giderek sanat öğrenimine katılan Osman Hamdi'yi ilk etkileyen hocaları Jean-Leon Gérôme ve Gustave Baulanger'dir. Oryantalist bir ressam olan Osman Hamdi, Avrupalı oryantalist ressamlardan bambaşka bir hava, konularını onlardan farklı şekilde seçiş ve işleyiş vardır. Batılı veya Lövanten bir oryantalist ressam Doğu'ya ait konuları işlerken, ya Doğu'nun sefalet, gerilik, fakirliğini yahut da Batılı için ilginç kaçacak sair şeyleri ele alır. Tabiatıyla bu seçmelerinde samimi olamadığı gibi içtenlik de gösteremez. Osman Hamdi ise özellikle Doğu'nun camilerinin, türbelerinin güzellik ve ihtişamını gözler önüne sermeye çalışır. Osman Hamdi Bey'in bazı tablolarında, seyircinin dikkatinin insanların kıyafetine, biraz da tavır ve hareketlerine çekilmek istendiği sezilir. Fakat onun asıl üzerinde durduğu ve dikkatleri çekmek istediği şey, mimari öğeler ve özellikle mimariye ait veya onunla ilgili ve onu tamamlayıcı dekorasyondur. Bunun için adeta bir minyatür ressamı gibi en ince ayrıntıyı göstermeye çalışır. (Cezar, 1995, s.348-351)

Konularını seçerken bir Batılının Türkiye'ye bakışı şeklinde bir davranış içinde bulunmamasına rağmen, onun bu toprağın adamı, bu toplumun bireyi oluşu, kendisini Türklüğe ait değerleri işleme ve teşhir sonucuna götürmüştür. Zaten Hamdi Bey

gibi Doğu'yu da Batı'yı da çok iyi tanıyan zengin kültürlü birinin, bu tarz çalışmayı, Batılının ilgisini çekecek eser meydana getirme düşüncesinin salt egemenliği altında değil de, yaşadığı toprağın uygarlık değerlerini, bunların ortasında ülkesinin atmosferini ortaya koymak amacıyla sürdürdüğüne inanmak lazımdır. Bu hâliyle Osman Hamdi Bey'i amaç için sanattan yararlanmış bir ressam şeklinde görmek gerekir (Cezar, 1995, s. 353). Cezar'ın Sanat Dünyamız Dergisi'nin 73. sayısında yayımlanan makalesinde de benzer biçimde şu ifadeler yer almaktadır: "O oryantalizmi Batılı sanatçıların oryantalizmine bir tepki ve karşı cevap şeklinde sürdürdü. Batılı ressamın tablolarındaki Doğu; dilenciler, yırtık pırtık elbiseli insanlar, ayı oynatanlar, sokakları köpeklerle dolu semtler, yan yatmış evler, esir pazarında satılan cariyeler, hamamda sere serpe etleri teşhir edilen kadınlar, çeşitli şiddet sahnelerinden oluşuyordu. Osman Hamdi'nin oryantalizminde, Türk kültür ve sanatının nefis örnekleri tabloların ya fon malzemesi ya da işlenen konusu hâlinde gözler önüne serilmekteydi." (s.230)

Osman Hamdi'nin ressam kimliğine ilişkin değerlendirmeler Cezar'ın iki ciltlik eseri başta olmak üzere pek çok arşivde yer bulmuştur. Bunlardan biri de Osmanlı Ressamlar Arşivi Belgeleri'nden günümüz Türkçesine çevrilmiş şu notlarda mevcuttur (Çeviren: Mukaddes, s.43): "Osman Hamdi Bey, insan ruhunda birtakım sonsuz duygular, duyumsamalar yaratan ülkemiz resim sanatının gerçek temsilcisidir. Hamdi Bey, bilimsel donanımı ve sanatsal dehasıyla Doğu dünyasının iftihar abidesidir ve Batı dünyasında da ebedi bir yer edinmiş az bulunur mümtaz kişiliktir. Ersöz'ün Türkiye'de Sanat dergisinde yayımlanan makalesinde (2009) Osman Hamdi'nin "Kaplumbağa Terbiyecisi" isimli eseriyle ilgili değerlendirmesi şöyledir: "El konulan İktisat Bankasının eserlerinin müzayedesinde Osman Hamdi'nin Kaplumbağa Terbiyecisi adlı resminin 5 trilyona müze kurma aşamasında olan İnan Kıraç tarafından alınması iyi bir örnektir. Osman Hamdi'nin en önemli marka olduğunu belirtmeye gerek olmadığını sanıyorum." (s.32)

Osman Hamdi Bey ve Sanayi-i Nefise Mektebi: Osman Hamdi'nin müzecilik ve kazılar alanındaki hizmetleri ve gayretleri yanında bir hizmeti de güzel sanatlar dünyamıza armağanı olan Sanayi-i Nefise Mektebinin kurucusu olmasıdır. Sanayi-i Nefise Mektebi yakın tarihimizde Osman Hamdi'nin adı ile anılan bir kültür varlığımızdır (Toros, 2001, s.107). Tan'ın Ankara Sanat Dergisi'ndeki makalesine göre (10. sayı) O, 1881'de müzenin temelini attığında bu müzenin ayrılmaz bir parçası olarak bir atölye kurmayı düşünmüş, bu görüşün çok müsait karşılandığını görünce, daha cesur bir hamle ile bunu bir okul olarak kabul ettirmiştir. Müzenin kuruluşundan iki yıl sonra Müze civarında küçük bir binada, 3 Mart 1883 yılında bu okulu açmaya, 10 gün sonra da 13 Mart 1883'te öğrenime geçmeye muvaffak olmuştur. O tarihe kadar ressamlar yalnız askerler arasından yetişiyor iken bu mektebin kuruluşuyla bu yurdun çocuklarında sanat aşkı yavaş yavaş gelişmiş ve kuşaklar hâlinde özlenen sanatçılara kavuşulmuştur (s.9). İslimiyeli'nin aynı derginin 203. sayısında yer alan "Mutlu Bir Yüzüncü Yıl" (1983) başlıklı makalesinde Sanayi-i Nefise Mektebinin daha sonraki

yıllarda sırayla “Sanayi-i Nefise Mektebi Âlisi”, “Devlet Güzel Sanatlar Akademisi” ve günümüzde de “Mimar Sinan Üniversitesi” adını aldığı vurgulanmaktadır (s.4). Üniversitenin bugünkü adı “Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi”dir.

Sanayi-i Nefise Mektebinin öğretmenlerine ait ilk kadronun yağlıboya öğretmeni, hakkâk (gravör), fenn-i mimari öğretmeni, oymacılık öğretmeni, karakalem resim ve tezyinat öğretmeninden oluştuğu düşünülürse Cezar’a (1995) göre bugünkü anlamda güzel sanatlar ve mimarlık fakültelerindeki, atölye hocalığını hedef tuttuğu anlaşılır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma betimsel tarama modeline göre ilgili literatürün taranması biçiminde gerçekleştirilmiştir.

Bulgular ve Sonuç

Araştırmanın sonucunda çok disiplinli sanat eğitiminde önemli bir yeri olan sanat tarihi alanının müzecilik dalındaki gelişmeleri ve müze bilincinin Türkiye’de yerleşmesi hususunda bugüne kadar yapılanlar, günümüz sanat eğitimine ve değişen eğitim felsefelerine göre yapılandırılan sanat eğitimi müfredat modellerine ciddi katkı sağlamıştır. Güzel sanatlar alanında yapılmış tüm çalışmaların dayandığı “öz”ün, yıllar öncesine uzanan ve geniş dünya görüşüyle günümüze kadar etkileri süren bu düşünce ve proje adamının fütürist dünya görüşünden beslendiğini söylemek mümkündür.

Ailesi, eğitimi, devlet adamlığı, resimleri, müzecilik ve sanat eğitimine katkıları ile değerlendirilen Osman Hamdi Bey’in özellikle sanat eğitimi programlarının içeriğine ilişkin her daim korunduğu görünen ilkeleri dikkat çekicidir. 1883’te Osman Hamdi Bey’in çabalarıyla “Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi” açılır. Programda, insan vücudu ve tabiat resmi ile perspektif ve yağlı boyaya ağırlık verilir (Etike, 2001, s.43). Bu okul bir erkek okuludur. Toplumsal gelişmeler doğrultusunda kızların eğitimi önem kazanır ve 1914’te “İnas Sanayi-i Nefise Mektebi” kurulur. 1925’te ise kız ve erkek okulları birleştirilir (Etike, 2001, s.45). 1909-1910 eğitim-öğretim yılında uygulanmak üzere İhtisas Komisyonu tarafından hazırlanan ve Meclis-i Maarif (Milli Eğitim Kurulu=Talim Terbiye Kurulu) tarafından kabul edilen idadilerin (liselerin) müfredat programlarında görsel sanatlar eğitimi (resim eğitimi) dersleriyle ilgili olarak şu bilgiler yer almaktadır: “Lise ve ortaokullarda resim dersinin ciddiyetle öğretilmesi için ilk olarak resim öğretmenlerinin bilgili ve Sanayi-i Nefise Mektebinden mezun ve resim tekniğini bilen, resim sanatının genel kurallarından olan ‘perspektif tekniği, gölge usulü, leke’ hakkında mükemmel bir bilgiye sahip olması gerekir.” (Aktaran: Tataroğlu, 2012, s. 410) 1948 İlkokul Programının Resim- İş Dersi Bölümü, çerçeve program özelliği taşımaktadır. Bireysel farklılıklara dayanan özgün anlatım olanağının oluşturulması beğeni düzeyinin yükseltilmesi gibi amaçlar taşıyan program, hem sanat yoluyla eğitim anlayışını hem de tekniği öğretilmesi şeklinde

beceri eğitimini barındırmaktadır (Kurtuluş, 2000, s.34-37). (Aktaran: Tataroğlu, 2012, s. 412) 1968 İlkokul Resim-İş Programına göre resim-iş dersinin amaçları, “öğrencilerin gözlemlerini, duygularını ve düşüncülerini resim-iş çalışmalarıyla ifade etmeleri; doğadaki ve sanattaki güzelliği görmeyi, değerlendirmeyi ve çirkinlikleri gidermeyi öğrenmeleri; el işi çalışmaları yoluyla yaratıcılıklarını ve iş yaparak kişiliklerini geliştirmeleri; işi sevmeleri; planlı çalışma ve yardımlaşma alışkanlığı kazanmaları; kendilerini tanımaları; topluma yararlı olma ülküsü kazanmalarıdır.” (İlkokul Programı, 1968:216; Aktaran: Kurtuluş, 2000, S.82) (Aktaran: Tataroğlu, 2012, s. 414).

Görüldüğü üzere günümüze yaklaştıkça disiplinler arası mahiyetini daha da öne çıkaracak olan sanat/resim/görsel sanatlar eğitimi; öncelikle insan doğasına uygun, kendisini ve etrafını detaylı gözlemlemeyi ve el becerisini geliştirmeyi amaçlayan bir niteliktedir. Anlaşıyor ki bu niteliği insan elinden insan için çıkmış olması temellidir ve insan hangi teknik yeniliğin içinde olursa olsun kendini ve çevresini anlamlandırıp sorgulamasına imkân veren bu görsel dili –sanatı- kullanacaktır.

Bu araştırma, sanat eğitimi tarihine çok yönlü kişiliğiyle damga vuran bir sanatçının, bir gönül adamının çabalarına ışık tutarak yeni nesillerin yetiştirilmesindeki kriterlerin revize edilmesine, var olan aksaklıkların giderilmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Cezar, M. (1995). **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi**. İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları (Cilt I, II. Baskı).
- Cezar, M. (1995). **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi**. İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları (Cilt II, II. Baskı).
- Edgü, F. (1999). “*Osman Hamdi Bey'in Düşsel Bir Portresi*”, **Sanat Dünyamız**, Sayı: 73.
- Ersöz, E. (2009). “*Sanatta Marka*”, **Türkiye'de Sanat**, Sayı: 70.
- İslimyeli, N. (1983). “*Mutlu Bir Yüzyüncü Yıl*”, **Ankara Sanat**, Ankara, Sayı: 203.
- Karatepe, İ. (2000). “*Osman Hamdi ve Batı*”, **Art&Decor**, Sayı: 87.
- Tan, A. C. (1966). “*Osman Hamdi Bey.*”, **Ankara Sanat**, Ankara: Sayı: 10.
- Toros, T. (2001). “*Müzeciliğin ve Güzeli Sanatlar Eğitiminin Öncüsü Osman Hamdi*”, **Antik ve Dekor**, Sayı: 87.
- Tataroğlu, E. (2012). “*1975- 2011 Yılları Arasında Resim/Sanat Derslerinin Değişen Adı ve İçeriğinin Ders Saati Ölçeğinde Değerlendirilmesi*”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Kış 2012, Cilt:11 , Sayı:39, s. 408-425.
- Osmanlı ressamlar cemiyeti arşiv belgeleri IV (2005). **Cey sanat**. Sayı:4.
- Önge, M, (2018). “*Kültür Mirasını Tanımlamak İçin Türkiye'de Kullanılan İlk Özgün Terim: Âsâr- ı Atika*”, **Avrasya Terim Dergisi**, 6 (1), s.8 – 14.
- <http://arkeopolis.com/muzeciligin-kisa-tarihi-ve-turk-muzeciliginin-gelisimi/16/10/2018> tarihinde alınmıştır.)